

งานคานการ เกษตรและกรรมนาคมของ เจ้าพระยาวงษาานุประพัทธ์

พ.ศ. 2452 - 2468

นางสาวจันตรา ชุมคิ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่ง ของการศึกษาความหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

ภาควิชาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2523

008457

i 18286963

AGRICULTURE AND COMMUNICATION WORK OF CHAOPHRAYA WONGSANUPRAPAT

1909 - 1925

Miss Achara Chumdee

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts

Department of History

Graduate School

Chulalongkorn University

1980

หัวข้อวิทยานิพนธ์ งานคำนวณการ เกษตรและการคมนาคมของ เจ้าพระยาบางนาบุประพัตร์

พ.ศ. 2452 - 2468

โดย นางสาวอัจฉรา ชุมที

ภคศึกษา : ประวัติศาสตร์

อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กุศลวรณบุพผา สนิทวงศ์ ๒ อยุธยา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ปิยนาด บุนนาค

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาค้นคว้าหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต

ปิยนาด บุนนาค

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ปิยนาด บุนนาค)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา)

ดร. กุศลวรณบุพผา

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กุศลวรณบุพผา สนิทวงศ์ ๒ อยุธยา)

ดร. กุศลวรณบุพผา

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กุศลวรณบุพผา สนิทวงศ์ ๒ อยุธยา)

ปิยนาด บุนนาค

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ปิยนาด บุนนาค)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หัวข้อวิทยานิพนธ์ งานคำนวณการ เกษตรและการคมนาคมของ เจ้าพระยาอภัยภูธร
 พ.ศ. 2452 - 2468

ชื่อนิสิต นางสาวอัจฉรา ชุมที

อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คุณวราณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา
 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ปิยนาด มุนนาค

ภาควิชา ประวัติศาสตร์

ปีการศึกษา 2522

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นการศึกษาวิเคราะห์ถึง ผลงานงานคำนวณการ เกษตรและการคมนาคม
 ของเจ้าพระยาอภัยภูธรประพัทธ์ (ม.ร.ว. สท้าน สนิทวงศ์) ระหว่าง พ.ศ. 2452 -
 2468 นับตั้งแต่ตอนปลายรัชกาลที่ 5 จนถึง พ.ศ. 2468 ซึ่งเป็นปีที่เจ้าพระยาอภัย
 ภูธรประพัทธ์ถวายบังคมลาออกจากราชการ

สิ่งที่นำมาพิจารณาช่วยในการศึกษาวิเคราะห์เรื่องนี้ก็คือ ประวัติชีวิตการ
 รับราชการของเจ้าพระยาอภัยภูธรประพัทธ์ ทั้งนี้เพื่อชี้ให้เห็นว่าจากภูมิหลังทางค่านิยม
 กำนัน การศึกษา ความสามารถส่วนตัว การสนับสนุนจากผู้ใหญ่ ทำให้ท่านมีโอกาส
 รับราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน พร้อมกันนั้นก็ได้พิจารณาว่า แนวความคิด นโยบาย
 ผลงานคำนวณการ เกษตร และการคมนาคมในช่วงระยะเวลาที่ท่านดำรงตำแหน่งเสนาบดี
 มีสิ่งที่น่าสนใจและสำคัญอะไรบ้าง

ผลจากการวิจัยพบว่า แม้เจ้าพระยาอภัยภูธรประพัทธ์จะดำรงตำแหน่งเสนาบดี
 กระทรวงเกษตราธิราชในระยะสั้น แต่ก็ เป็นเสนาบดีที่สำคัญและมีผลงานที่เด่นชัดคนหนึ่ง
 ในบรรดาเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิราชในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ท่านได้เสนอแนวความคิดในการแก้
 ปัญหาของชาวนา ได้มีการนำความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาใช้ เช่น การทดลอง

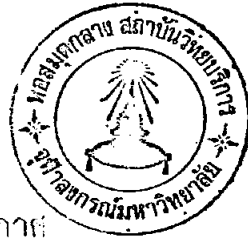
ปลูกข้าวพันธุ์ใหม่ การใช้เครื่องจักรผ่อนแรง และการแยกธาตุข้าวเพื่อส่งเสริมการค้าข้าว
เป็นต้น ผลงานเหล่านี้แสดงถึงความสามารถส่วนตัวและความเอาใจใส่ต่องานค้ำนี้เป็นอย่างดียิ่ง

ส่วนผลงานด้านการคมนาคมของเจ้าพระยาวงษานุประพันธ์ที่สำคัญได้แก่ การเสนอ
ให้รัฐบาลสร้างทางรถไฟขนาดมาตรฐานแทนขนาดแคบซึ่งใช้มาแต่เดิม การนำไปรษณีย์อากาศ
มาใช้ ผลงานด้านการคมนาคมของท่านไม่ค่อยปรากฏมากนัก แม้จะรับราชการอยู่เป็นเวลานาน
ถึง 13 ปี ทั้งนี้เนื่องจากได้มีการวางรากฐานงานด้านการคมนาคมไว้เป็นอย่างดีแล้วตั้งแต่
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเสนาบดีคนก่อน ๆ โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งนับตั้งแต่ พ.ศ. 2460 เป็นต้นมา กิจกรรมทางซึ่งแต่เดิมเป็นหน่วยงานอยู่ใต้
บังคับบัญชาของเสนาบดีได้ย้ายไปสังกัดกรมรถไฟหลวง โดยมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ
กำแพงเพชรอัครโยธินเป็นผู้บัญชาการ อย่างไรก็ตามงานด้านการคมนาคมของท่านก็นับว่า
เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง เพราะเป็นการวางรากฐานการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชาติ.

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

This research finding is as Minister of Agriculture for a short time, he achieved great success. He was one of agricultural ministers in the monarchical period who had great achievement in work. In agriculture, he proposed ideas to solve peasants problem and brought new knowledge of science and technology to increase products, for example, the experiment of new paddy, mechanization and an analysis of Siam rice for promoting rice trade, through his personal ability and seriousness.

His important work as communication was to introduce the government to build a standard - gauge railway instead of a metre-gauge railway, the beginning of the air mail service. His work as communication minister for 13 years however seemed less fruitful because of the good foundation of communication since the reign of King Rama the Fifth and the former ministers. Expecially after 1917, the Department of State Highways, which had been the department came under His Royal Highness Prince Kamphangbeth, head of the Department of Royal Railway. However, his achievement in this field laid the foundation of the economic and social development.

กิติกรรมประกาศ

ขอกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ คุณวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ปิยนาด มุขนาค อาจารย์ผู้ควบคุมการวิจัยที่ได้ใช้เวลาให้ความช่วยเหลือตลอดจนข้อเสนอแนะและแนวคิดแก่ผู้เขียนด้วยความเต็มใจ ยิ่งกว่านั้นผู้เขียนยอมรับว่ากำลังใจในการทำวิจัยนี้ ส่วนใหญ่ได้รับความสนับสนุนจากอาจารย์อย่างเต็มที่ ทำให้ผู้เขียนราบรื่นในความเอื้ออาทรที่ได้รับจากท่านทั้งสองเป็นอย่างยิ่ง ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ รวมทั้งรองศาสตราจารย์ ชิตินา พิทักษ์ไพรวรรณ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุญกร กาญจนจาวี ที่ได้ช่วยเหลือในการแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สมบูรณ์ขึ้น

ความช่วยเหลือและกำลังใจจากผู้ร่วมศึกษาและผู้ร่วมกันทำในกองจดหมายเหตุแห่งชาติ มีส่วนสำคัญทำให้การวิจัยสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี โดยเฉพาะคุณสุวิทย์ ไพทยวัฒน์ และคุณสุภรภัทร์ เลิศพานิชกุล ผู้เขียนขอขอบคุณไว้ ณ ที่นี้

สุดท้ายสำหรับพระคุณของพ่อและแม่ที่รักยิ่ง นอกจากจะให้กำลังใจและกำลังใจทรัพย์แล้ว ยังให้ความห่วงใยตลอดระยะเวลา รวมทั้งพี่ ๆ และน้องที่รอคอยความสำเร็จของผู้เขียนด้วยความภาคภูมิใจ.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
อัจฉรา ชุมภักดิ์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	๖
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	๘
กิตติกรรมประกาศ	๙
รายการตารางประกอบ	๑๑
รายการแผนภูมิประกอบ	๑๑
บทที่	
บทนำ	1
1. เจ้าพระยาวงษาอนุประพิทักษ์กับชีวิตการรับราชการ	5
2. งานด้านกรเกษตร	23
3. งานด้านกรทะเบียนที่ดินและราชโหลทกิจ	104
4. งานด้านกรคมนาคม	138
5. สรุป	167
บรรณานุกรม	174
ภาคผนวก	186
ประวัติกรศึกษา	245

ศูนย์วิทยกรพยากร
จุฬาลกรณ์มหาวิทยาลัย

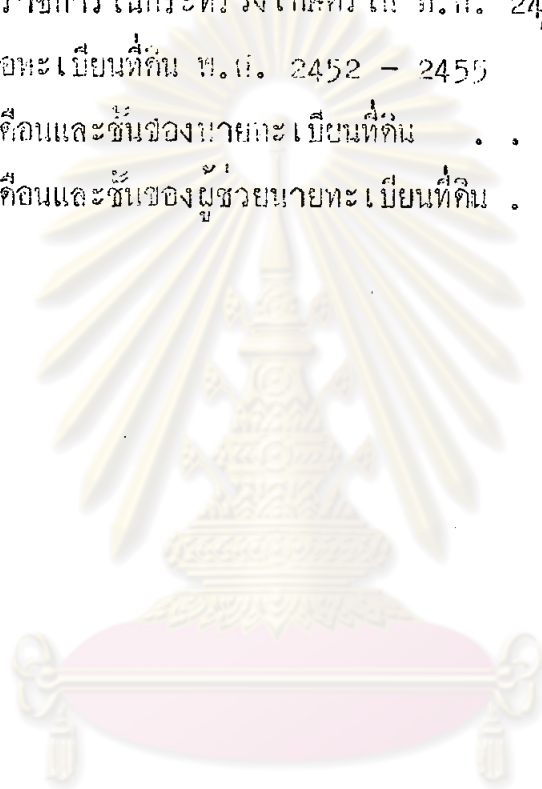
รายการตารางประกอบ

	หน้า
ตารางที่ 1 ตารางเปรียบเทียบจำนวนเนื้อที่นาถ้ำกับผลผลิตข้าวไร่ ตั้งแต่ พ.ศ. 2449 - 2455	41
ตารางที่ 2 แสดงปริมาณโปรตีน ไขมัน คาโบไฮเดรต เถ้า ในข้าวไทย ข้าวรวงกึ่ง ข้าวลวกด้วยน้ำร้อน	64
ตารางที่ 3 ปริมาณความชื้น โปรตีน ไขมัน คาโบไฮเดรต เถ้า ฟอสฟอรัส ในข้าวไทย พม่า และไต้หวัน	69
ตารางที่ 4 จำนวนไหมดิบ แพรไหม ยานุง น้ำ ที่สั่งซื้อจากต่างประเทศ พ.ศ. 2439 - 2444	83
ตารางที่ 5 ปริมาณและราคาไหมที่ส่งออกไปขายต่างประเทศ พ.ศ. 2444 - 2454	89
ตารางที่ 6 จำนวนชั่วโมงเรียนวิชาต่าง ๆ ในอาศิณัยหนึ่งในโรงเรียน เกษตรวชิการ	133-134

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการแผนภูมิประกอบ

	หน้า
แผนภูมิที่ 1	การจัดส่วนราชการในกระทรวงเกษตรก่อน พ.ศ. 2455 25
แผนภูมิที่ 2	การจัดส่วนราชการในกระทรวงเกษตรใน พ.ศ. 2453 31
แผนภูมิที่ 3	การจัดตั้งหอทะเบียนที่ดิน พ.ศ. 2452 - 2455 110
แผนภูมิที่ 4	อัตราเงินเดือนและขั้นของนายทะเบียนที่ดิน 111
แผนภูมิที่ 5	อัตราเงินเดือนและขั้นของผู้ช่วยนายทะเบียนที่ดิน 111

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

วิทยานิพนธ์นี้มุ่งศึกษาแนวความคิด นโยบาย ผลงานของเจ้าพระยาวงษาอนุประัติ (ม.ร.ว. สหกัน สนิทวงศ์) ทางด้านการเกษตรและการคมนาคม ซึ่งนับได้ว่าเจ้าพระยา
วงษาอนุประัติเป็นบุคคลสำคัญคนหนึ่ง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้เพราะเจ้าพระยาวงษาอนุประัติดำรง
ตำแหน่งทางราชการที่สำคัญหลายตำแหน่ง คือ รัชมการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน ใน
ด้านการทหาร เป็นผู้มีบทบาทสำคัญหนึ่งในการจัดราชการทหารตามแบบตะวันตก ซึ่งผลงาน
ของเจ้าพระยาวงษาอนุประัติปรากฏเป็นหลักฐานในหนังสือพระประวัติจอมพลพระเจ้าบรม
วงศ์เธอกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช พระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ
สำหรับฝ่ายพลเรือน เจ้าพระยาวงษาอนุประัติได้ดำรงตำแหน่ง เสนาบดีเจ้ากระทรวง
หรือที่เรียกว่ารัฐมนตรีว่าการกระทรวงในปัจจุบันถึง 2 กระทรวง คือ กระทรวงเกษตร
และกระทรวงคมนาคม ซึ่งถือได้ว่ากระทรวงทั้งสองนี้เป็นกระทรวงที่มีความสำคัญต่อประเทศ
ชาติ เนื่องจากการดำเนินงานของกระทรวงเกษตรและกระทรวงคมนาคมเป็นรากฐานของ
การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ และมีผลต่อประชาชนส่วนใหญ่ในด้านการประกอบอาชีพ
การสาธารณสุขโลก ดังนั้นผู้ที่ดำรงตำแหน่ง เสนาบดีกระทรวงนี้ย่อมต้องมีความสามารถ
มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่ากระทรวงอื่น ๆ และควรแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

สำหรับผลงานของเจ้าพระยาวงษาอนุประัติในระหว่างที่รับราชการในกระทรวง
เกษตรและกระทรวงคมนาคม ก็น่าศึกษาไม่น้อยกว่าเสนาบดีคนอื่น ๆ ในระบอบสมบูรณา
ญาสิทธิราชย์ เพราะเรื่องราวเกี่ยวกับตัวท่านไม่ปรากฏมากนัก แม้ว่าจะมีผู้สนใจเรื่อง
ราวของท่านบ้างก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับประวัติโดยทั่วไป หรือเป็นการวิเคราะห์เพียงบางด้าน
สำหรับหนังสือที่ปรากฏผลงานของเจ้าพระยาวงษาอนุประัติ เช่น หนังสือประวัติกระทรวง

เกษกร ประวิทย์นายพลเอกเจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์ซึ่งเป็นหนังสือแจกในงานพระราชทานเพลิงศพ ส่วนงานเขียนวิทยานิพนธ์ที่กล่าวถึงแนวความคิด นโยบาย ผลงานของท่านก็มีบ้างคือ เปรียบเทียบผลงานของเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ พ.ศ. 2435 - 2475 (ค.ศ. 1892-1932) ของ พวงเพชร สุรัตน์ภวิกุล บัณฑิตชาวนาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ของ สมชาย หงษ์หมอยา นอกจากนี้ยังมีเรื่องราวของท่านสอดแทรกอยู่ในหนังสืออื่น ๆ อีกบ้าง แต่ไม่มีใครสนใจวิเคราะห์อย่างลึกซึ้ง ด้วยเหตุนี้จึงเห็นว่าควรจะได้ศึกษาค้นคว้าเพื่อรวบรวมผลงานของท่านไว้อย่างละเอียดโดยเฉพาะ ซึ่งจะพิจารณาว่าผลงานของท่านที่น่าสนใจและเด่น ๆ มีอะไรบ้าง เพื่อจะได้เข้าใจประวัติศาสตร์ในยุคนี้ดีขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงความคิด แนวนโยบาย และผลงานของเจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์ทางด้านการเกษตรและการคมนาคม เพื่อทำการวิเคราะห์วิจัยว่าผลงานของท่านมีคุณประโยชน์ต่อประเทศชาติหรือไม่เพียงใด
2. เพื่อรวบรวมข้อมูลในทางประวัติศาสตร์ และหลักฐานทางวิชาการที่สำคัญเกี่ยวกับผลงานของเจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์ระหว่าง พ.ศ. 2452 - 2468
3. เพื่อศึกษาถึงสัมฤทธิ์ผลและอุปสรรคในการปฏิบัติหน้าที่ราชการของเจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาลงานด้านการเกษตรและการคมนาคมของเจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์กำหนดระยะเวลาในการศึกษาตั้งแต่ตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2452 จนกระทั่งถึงสิ้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์กราบถวายบังคมลาออกจากราชการใน พ.ศ. 2468 เพราะฉะนั้นเหตุการณ์ใดที่เกี่ยวข้องกับเจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์หลังจากปี พ.ศ. 2468 จึงเป็นเรื่องนอกประเด็นของวิทยานิพนธ์นี้

ส่วนที่ผู้วิจัยกำหนดให้ พ.ศ. 2452 เป็นจุดเริ่มต้นของงานวิจัยชิ้นนี้ก็เพราะว่าในปีนั้นเจ้าพระยาวิชาญประพัทธ์ได้เข้าดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษกร ผลงานด้านการเกษกรของท่านจึงเริ่มปรากฏในช่วงนี้ และไปสิ้นสุดเมื่อท่านถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงคมนาคม พ.ศ. 2468

วิธีดำเนินการวิจัย

การค้นคว้าวิจัยในเรื่องนี้จะเป็นการศึกษาตามวิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และเสนอรายงานเป็นแบบพรรณนา (Analytical Description) อาศัยข้อมูลที่ได้จากเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) ได้แก่ หนังสือโต้ตอบทางราชการ รายงานประชุมเสนาบดีสภา บันทึกความถึคิดเห็น (Memorandum) พระราชบัญญัติและประกาศทางราชการ รวมทั้งหลักฐานประเภทกฎหมายราชกิจจานุเบกษาซึ่งเป็นหลักฐานจากกระทรวงต่าง ๆ และยังได้หลักฐานจากเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) ได้แก่ ประวัติบุคคลสำคัญ ประวัติกระทรวงต่าง ๆ วิทยานิพนธ์ วารสาร หนังสือพิมพ์ต่าง ๆ แหล่งค้นคว้าที่สำคัญคือ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ และห้องสมุดมหาวิทยาลัยต่าง ๆ

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. จะช่วยให้สามารถวิเคราะห์ แนวความคิด นโยบาย ผลงานของเจ้าพระยาวิชาญประพัทธ์ ด้านการเกษกรและการคมนาคม ซึ่งเป็นพื้นฐานการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
2. จะชี้ให้เห็นถึงผลกระทบทางด้านการปรับปรุงการ เกษกรและการคมนาคม ที่มีต่อสถานะเศรษฐกิจและสังคมในช่วงเวลานั้น
3. เพื่อเป็นประโยชน์และแนวทางในการศึกษาประวัติศาสตร์ เฉพาะกรณี

อักษรที่ปรากฏในเชิงอรรถ

อักษรที่ปรากฏในเชิงอรรถมีดังต่อไปนี้

- กจร. กองจดหมายเหตุนานาชาติ
- กษ. เอกสารกระทรวงเกษตรที่ได้จัดพิมพ์แล้ว
- กส. เอกสารกระทรวงเกษตรที่ยังไม่ได้จัดพิมพ์
- ก. เอกสารกระทรวงกลาโหม
- ค. เอกสารกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
- คค. เอกสารกระทรวงคมนาคม
- กค. เอกสารสถานทูตไทยในฝรั่งเศส
- น. เอกสารกระทรวงนครบาล
- ม. เอกสารกระทรวงมหาดไทย
- ยธ. เอกสารกระทรวงโยธาธิการ
- ว. เอกสารกระทรวงวัง
- พ. เอกสารกระทรวงคมนาคมและพาณิชย์การ
- ต. เอกสารกระทรวงต่างประเทศ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย